

Móra Ferenc: A másik család

Oktatási cél: A mű kiemelt részeinek értelmezésével a kis Péter sugárzó tisztaságának bizonyítása a formai elemek segítségével.

Nevelési cél: Az önzetlen testvéri szeretet külső és belső megnyilvánulását bizonyító szituációk részletes vizsgálata a művész nyújtotta nevelési hatás elérése érdekében.

Előzetes megjegyzések: Az ötödik osztályban feldolgozandó olvasmányokkal kapcsolatban, és így „A másik család” tárgyalására való felkészülés során is, — számolni kell azzal, hogy a művek bemutatása és teljesebb feldolgozása hosszabb időt igényelne, mint egyetlen óra. Ezért az előkészítést le kell rövidítenünk, a gyakorlást és alkalmazást pedig olykor bele kell építenünk az új anyag feldolgozásába, olykor pedig otthoni feladattá kell tennünk. Nem lehet ugyanis sem a bemutatást, sem a feldolgozást elsielni. Az irodalmi elemzés első önálló lépéseit kell elsajátítani a tanulóknak. Ennek érdekében még azzal is meg kell elégednünk, hogy az irodalmi műnek csak egyes részeit vetjük tüzetesebb vizsgálat alá.

A tanítási óra menete

I. Tájékoztatjuk a tanulókat, hogy a mai órán egyik legkedvesebb írónk elbeszéléssel ismerkedünk meg. Címe: A másik család. A cím bejelentéséből következik az előkészítést bevezető probléma: A másik család!!! Ezek szerint volt, illetve kell lennie első csalónak is.

Mivel nem biztos, hogy ismerik a tanulók Móra Ferenc másik, hasonló című elbeszélését, közöljük, hogy az elsővel is hasonló eset történt, mint azzal, akivel most ismerkedünk meg. A korábbi család Törőcsik Palkó volt. A mostani elbeszélésnek Péter a hőse. Ő a másik család. Mielőtt megismerkednénk vele, meg tudná-e valaki mondani, hogy miért volt olyan különleges család Törőcsik Palkó, hogy Móra Ferenc érdemesnek tartotta megörökíteni.

Az elbeszélésre irányítjuk a figyelmet: Milyen lehetett ez a másik család? Mit csinálhatt Péter, hogy az író az ő személye is annyira foglalkoztatta. Ismerkedjünk meg a másik csalóval is, és figyeljük meg, milyen fiú is volt, hogyan viselkedett, és mit csinált.

Az általános gyakorlat elvontabb megfigyelési szempontokat szokott kitűzni. Pl. ilyent: Valóban család volt-e Péter? Pedig ilyen kérdést csak a bemutatás és a tárgyalás után tehetünk fel. Az elemzés eredményeként majd

válaszolhatunk erre a kérdésre. Nem azért, mert elemzés nélkül nehéz a felelet, hanem azért mert nem a felelet megértetése a feladat, hanem az, hogy a felelet előzményének megfelelő élmény részesévé tegyük a tanulókat. A felelet lehet lezárása az élménynek: Nem család volt Péter, hanem hős, aki őt csatát nyert. A bemutatás előtt az ilyen és hasonló válaszok helyett a tényekre kell irányítani a tanulókat figyelmét. Azaz: az egész elbeszélés cselekményére, szereplőinek gondolkodására, érzelmeire és viselkedésére. Az elbeszélés egészében szolgáltatja ugyanis a tények sorát, amelyek közül később a legalkalmasabbakat külön is kiemeljük, és gondosabb vizsgálat tárgyává tesszük. Azért csak néhányat, mert az egész gondosabb vizsgálatára nincs idő. Már pedig az elemzés ízet éppen a részletekbe menő vizsgálat adja, és annyiban, amennyiben azt valaki maga is elvégzi.

II. Részletes elemzés. A tanulók tudják, hogy a hosszabb elbeszéléseknek csak néhány kiemelt részét tárgyaljuk meg az órán. Ezért különösebb magyarázkodás nélkül juthatunk el az általunk fontosnak ítélt rész kiemeléséhez.

1. Az első problémakörben azt a hatást vizsgáljuk, amelyet a kis Péter tett az íróra, Móra Ferencre. Előbb azonban azt kell tisztáznunk, hogy tulajdonképpen miért is ment Móra Ferenc az iskolába. Mire volt kíváncsi? — Erre a kérdésre az egész olvasmány alapján válaszolnak a tanulók. A kérdés megválaszolása után azt a problémát vetjük fel, hogy *milyenek látták Pétert az író?*

— Ezt a kérdésünket indokolhatjuk azzal, hogy először illik Péterrel foglalkozni, ha egyszer Móra is érdemesnek tartotta a vele való megismerkedést. Nevezhetjük ezt az indokolást motivációinak is. *Tehát milyenek látták Pétert az író?*

Erre a kérdésre a megválaszolásban már meghatározott tényekre kell támaszkodniuk a tanulóknak. Ezért aszerint, hogy a tanulók mennyire járatosak az önálló válogató olvasásban, maguktól keresik meg a szükséges részt, vagy megjelöljük mi, hogy az időt rabló hosszabb keresgélésnek elejét vegyüek. A tanulóknak meg kell szokniuk, hogy igazi feladatnak azt tekintjük irodalmi órán, ha nem találomra, hanem az előttük levő szövegre támaszkodva, abban keresgélve fogalmazzák meg válaszaikat. Ha szükséges, olvassák el újból a megbeszélendő részt, mint tényt, s a tények pontos látása közben fogalmazgassák válaszaikat. A nevelő pedig en-

gedjen elég időt arra, hogy sorra vegyék a tanulók:

- hangja olyannak tűnik
- alakja
- arca
- haja
- ruhája

Lehet, hogy a tanulók nem végzik el a teljes analízist, s csak az összképet hangsúlyozzák, hogy t. i. olyan volt, mint Móra Ferenc negyvenegynéhány évvel ezelőtt, vagy hogy nagyon hasonlított Mórára. Ebben az esetben azt kérdezzük, hogy miben hasonlítottak egymásra? Mit mond Móra, hogyan látta, milyennek látta Péter arcát stb. S ekkor az összes hasonló vonást kérjük számon. Ha pedig a hasonló vonások felsorolását adják a tanulók, akkor az összkép meghatározását kell kérnünk kiegészítésként, vagy összefoglalásként. Látni kell külön-külön is a rokonvonásokat, és együtt az összkép jelentését, benyomását is.

Ezután azt kérdezzük, hogy mit érezhetett Móra e nagy hasonlóság láttán. Elárulhatjuk, hogy az író nagyon meghatódott. Ebben az esetben azt a feladatot adjuk, hogy keressék meg azokat a kifejezéseket, amelyek érzékelteik az író meghatódottságát. Ezekből az is kiolvasható, hogy miért érzékenyült el az író. Tehát aki keresett és talált kifejezéseket, az próbáljon arra is válaszolni, hogy az író miért hatódott meg annyira. De külön is adhatjuk ezt a két feladatot, ha úgy látjuk, hogy együtt nehéz. Tehát előbb megint a tényeket, aztán a következtetést. A következőkre gondolunk:

- negyvenegynéhány omladék esztendő,
- formázta a magam kisiskolás korát,
- éppen olyan rongyoskás,
- összeemelegszünk.

Összefoglalásként megállapítjuk, hogy Péter kisiskolás korára emlékeztette az író, aki elérzékenyedett.

Különbösen érdemes volna ezt a néhány mondatot olyan feladatként adni a tanulóknak, hogy alakítsák át őket úgy, mintha ők mondanák el valakinek a hasonlóságot Móra és Péter között. De átalakíthatjuk mi is, valamelyik nyelvtan órára indukciós anyagnak, vagy gyakorlási szövegnek. Ugyanannak a helyzetnek többszöri, hasonló formában való felidézése erős nevelőhatásokat válthat ki.

2. A második problémakörben az a kérdés, hogy hogyan mutatkozott be Péter.

A tanulókkal is közölhetjük, hogy az előzőekben azt tudtuk meg, hogy Péter külseje milyen hatást tett az íróra. Ezután még jobban megismerjük Pétert. Megkérdezhetjük, hogy az elbeszélésnek melyik eseménye is az, amelyik a tanítási órán Móra Ferencet is tájékoztathatta Péter képességeiről.

Az olvasatást ezzel a kérdéssel indíthatjuk el: *Hogyan is történt a feleltetés. És mit ír Móra Péter feleletéhez?* (Mondj hamar valami időhatározó mondatot
(Beérem annyival))

Megjelöljük, hogy honnan kezdve olvasunk. A kiválasztás tájékozottsága ugyanis az elemző jártasság fejlődésével válik gyorsá és biztossá. Idejekorán kár erőltetni. — A másik, amit meg kell jegyeznünk az, hogy a kiválasztott rész elolvasása után először megint a tényeket kérjük számon. A beszámolás tehát így kezdődik: Azt kérdezték Pétertől . . . Ha nem így kezdenék a tanulók, ismételjük meg a fentebb aláhúzott kérdést. Szoktassuk hozzá a tanulókat, hogy kérdéseinkre válaszoljanak.

A tényekről való pontos beszámolás után a problémát így elemezhetjük:

- Mit kérdezett a tanító Pétertől?
- Tudott-e rá azonnal válaszolni?
- Mit csinált, amíg hallgatott?
- Végül is mit válaszolt?
- Helyes válasz volt-e ez a kérdésre?
- Hogyan értékeli Móra Ferenc a feleletet?

Nem azért jött az író, hogy mennyit tud nyelvtanból Péter. Ezt az író milyen megjegyzései bizonyítják? Majd emeljük ki ezt a mondatot is: „Beérem én annyival, hogy Péter van, és Péter nagyon okos gyerek.” — Péter felelete hibás volt. Miért mondja mégis Móra, hogy Péter nagyon értelmes gyerek.

Péter eme vonásának igazolása után ráirányíthatjuk a figyelmet Péter ama tulajdonságaira is, hogy Péter nagyon szeret iskolában lenni, s ebben az esetben abból a szempontból vizsgáljuk a 178. oldal utolsó és a 179. oldal első bekezdését, hogy miért szeret Péter itt lenni. Ha azonban az idő előre haladt, akkor Péter értelmességéből úgy jussunk el a második rész első problémájához, hogy még nagyszerűbb gyerekek ismerjük meg Pétert akkor, amikor kis hűgéről akart gondoskodni. *Pétert igazán itt ismerjük meg.*

3. Közöljük a tanulókkal, hogy Móra tulajdonképpen a következő rész története miatt méltatta Pétert arra, hogy megkeresse és megismerje. Az előbbi rész Péter emlékének szól. A most következő pedig nekünk. Nekünk írta Móra a következő részt: tanulságul és emlékezésül. Olvassuk el tehát, és figyeljük meg jól, hogy hogyan is látta a tanító úr az egész történetet. (179. o. 3. bek.)

Fontos szerepet tulajdonítunk az olyan tájékoztató közlésnek, amelynek példáját az előbbi sorokban láthatjuk. Főntebb azt mondtuk, hogy Péter külsejének megismerése után még többet tudunk meg Péterről. De amit később mondtunk, az is jelentéktelen a most következő ismeretekhez képest. Fokoznunk kell tehát a figyelés motívumát, amikor

a legfontosabb rész tárgyalásához fogunk. — A másik pedig, amit szintén megjegyezni kívánunk: Szoktassuk a gyerekeket ahhoz, hogy a fontos történet fontosabb mozzanatait gondosan állítsák egymás mellé. Szinte alkossák meg azt a situációt, amelyet értelmezni, illetve amelynek szövegét elemezni akarjuk. S ilyenkor használják a tanulók az írónak a situációra találón jellemző kifejezéseit: jelzőit, fokozásait, hasonlatait, ellentéteit, ismétléseit stb. Dicsérjük meg azokat, akik átalakítják vagy leegyszerűsítik a mondatokat, de a situációra jellemző kifejezéseket beleszóvik mondataikba.

Az elemezendő situációból a következő mozzanatokot kell kiemelniünk, illetve kiemel-tetnünk:

- Péter és a tej között zavaros a viszony.
- Sajátságos stratégiát vett alkalmazásba.
- Ahogy megkapja elvörösödik.
- Orrcimpái reszketnek a gyönyörűségtől.
- Visszavonul fehérebb az arcocskája, mint a fal.
- Arca vörösebb szopogatja a csöppöket.

A situáció részletes tanulói megrajzolása után az értelmezés ilyen problémafelvetések-re épülhet:

- Miből következethette a tanító úr, hogy Péter és a tej között zavaros a viszony?
- Először elvörösödik, azután fehérebb lesz, mint a fal, majd egyre vörösebb lesz az ábrázata újra. Hogyan magyarázzuk ezt a színváltozást?

A magyarázat nyilván nem lesz egyértelmű. Hiszen még a tanító úr is félremagyarázza Péter viselkedését. A tanulók, noha ismerik már a teljes történetet, indoklásukban lehetnek egyoldalúak. Így pl. csupán azt hangsúlyozhatják, hogy mindig a kis hűgára gondolt, és az aggodás miatt, vagy a félelem miatt, hogy nem sikerül, változott meg színe, és lett hol fehér, hol pedig vörösebb az arca. Anélkül, hogy helytelenítenénk ezt az értelmezést, próbáljuk még mélyebb megfontolásokra és átélésekre ösztönözni a tanulókat. Ennek érdekében felhívjuk a tanulók figyelmét arra, hogy Péter csatát nyert, s a győzelem történetét ismertük meg. Nos hát a győzelem történetének fontosabb állomásait jelzik nyilván a kis Péter különböző viselkedései.

- Nézzük tehát, hányszor változott színe!
- Hol, mikor, milyen volt?
- Hol dőlt el a győzelem? Miből látjuk? Mi volt a nehéz ebben? Miben állt hősiessége?
- De hát akkor mi volt az elfehéredés oka? Nézzük a körülményeket! Hol volt ilyen, mikor volt ilyen?
- S az utolsó esetben? Hogyan mondja az író? Mit olvashatunk ki az író szavaiból?

Összefoglalásképpen ismételteti a nevelő, hogy ebben állt a nagy csata, a győzelem. Majd felszólíthatja a tanulókat, hogy mondják el ennek fontosabb állomásait és mondják meg azt is, hogy Péternek milyen tulajdonságait emelnék ki az író elbeszélése és leírása alapján. A tulajdonságokat indokol-tathatjuk is.

4. Az utolsó rész, amit szintén kiemelünk, a tettenérés. Közölhetjük a tanulókkal, hogy az elbeszélés vége a legfeszültebb. Ez is érde-mes arra, hogy újra elolvassuk és még jobban megfigyeljük. (180. o. 2. bek.-től végig.)

a) Először most is a tényeket kérjük szá-mon, amelyeket egyrészt az etetés egyes moz-zanatait, másrészt a párbeszéd kérdései és vá-laszai jelentik a közlő körülménnyel együtt. A tények felsorakoztatására felszólító kérdések a következők lehetnek:

— Mit látott a tanító úr? Milyen megle-petés érte?

— Milyen párbeszéd zajlott le a kis Péter és a tanító úr között?

b) Majd azt a problémát vetjük fel, hogy mi teszi feszültté ezt a részt. Olyanná, hogy szinte eláll tőle a lélegzetünk. Miért szorul össze bennünk minden, amikor Pétert látjuk, ahogyan kis hűgát eteti, és halljuk a beszél-getést a tanító úr és Péter között. Megható a kép. Vontatott a beszélgetés. A tanító úr se tudja, hogy kérdezzen-e. Nehezen találja meg a szavakat. Péter is szívesebben nem vála-szolna. Miből érezhetjük mindezt?

A formai elemek kiemelése az előző eljá-rásokhoz hasonló módon történik. A befejező sort lezárásképpen mi olvashatjuk újra min-den kommentár nélkül. Még azt sem tartjuk szükségesnek megkérdezni, hogy valóban csalt volt-e Péter. Sikerült tárgyalás után ez a kérdést határszintűnek érezzük.

III. rész. A tanítási óra befejezéseként két megoldást javasolhatunk attól függően, hogy mennyi idő maradt az óra végére. Az iro-dalmi művek elemzése, főleg pedig az elem-zésre való tanítás munkája nem szorítható percekre beosztott munkakeretbe. Az alkotó munka és az erre való nevelés nem tűri az állandó sürgetést és az előre beütemezett szo-ros munkatempót. Éppen ezért, bár töreked-nünk kell arra, hogy a tanítási-óra az elvég-zett munka áttekintésével, s az eredmények-nek táblai vázlatban való rögzítésével vég-ződjék, mégis fel kell készülnünk arra is, hogy a részletekbe menő tárgyalás egyik-másik esetben ezt nem teszi lehetővé. Az órát ilyen-kor is úgy kell befejezni, hogy ne érződjék a munka végének elmagyolása. Ez ugyanis a munkára nevelés szempontjából megengedhet-ten. Ezért kell felkészülnünk az elemzés olyan befejezésére is, amely az összefoglalást és

esetleg a vázlatírást is az osztálymunka otthoni befejezéseként tervezi. A két megoldást a következőképpen képzelhetjük el:

1. A tárgyalás befejezése után a nevelő, mintegy lezárásképpen hangosan és a hangulatnak megfelelően elolvassa az elbeszélés utolsó mondatát, és a cím alá felírja a táblára:

Móra Ferenc: A másik család

Öt nagy csatát nyert Péter az éhes kis gyomra ellen.

Ebben az esetben a házi feladat az lesz, hogy a tanulók címeket adnak a négy részletesen megtárgyalt helyzetnek. Magyarazat-képpen hozzáfűzhetjük: ha valaki megrajzolta ezeket a jeleneteket, mit írhatnánk az egyes képek alá.

A tanulók megfogalmazásain nyilván érződni fog, hogy mire milyen hatást tett az elbeszélés tárgyalása. Közben tanulnak vázlatpontokat fogalmazni, továbbá gyakorolják az értelmes olvasást, ugyanakkor szintetizálni is kényszerülnek, ami viszont a gondos analízis munkájára is ösztönöz egyszersmind.

2. A másik megoldás esetében fő feladatunk lehet a táblai vázlat közös összeállítása, amely végül is a következő formát öltheti:

Móra Ferenc: A másik család

1. Az író magára ismer Péter külsejében:

„ötaraszos” emberke,
„Fésűt nem álló bozontú”,
„rongyoskás”.

2. Belső tulajdonságaiban is:

önfeláldozó,
erős akaratú,
érzékeny, meleg szívű.

3. Öt nagy csatát nyert Péter éhes kis gyomra ellen.

A vázlat megszületéséhez szükséges nevelői irányítás a következő lehet: Megismertük Pétert. Úgy, ahogy Móra Ferenc is megismerte. A vázlatban azt fogalmazzuk meg, milyenek ismerte meg Móra a kis Pétert, akit anynyi figyelemre és utánjárásra méltatott.

Házi feladatnak a tankönyv feladatai közül jelölhetünk ki egyet.

Ráduly Ilona,

Eger, Tanárképző Főiskola

EGY ÚJ KEZDEMÉNYEZÉS ÜDVÖZLÉSE

A Módszertani Közlemények szerkesztősége a legutóbbi, 5. számban, hasznos és érdekes törekvést pártfogolt, amikor alkalmat adott nevelési szituációk közlésére, széles körű pedagógus fórum hozzászólására, vélemények nyilvánítására. A felvetett javaslatot Deli István „Gondolatok olvasás közben” című vita-indító cikkében tette közzé. Hasonló jellegű kezdeményezésnek korábban helyt adott már a szerkesztőség nevelési esettanulmányok elemzése kapcsán. E törekvést méltó folytatás, hiszen napjainkban elválaszthatatlanul kapcsolódik egybe az oktatás-nevelés problémája és az eleven, pezsgő vita is egyik útkeresése annak, hogy minél konkrétabbá tegyük a pedagógia gyakorlatát.

A felvetett, leírt szituációk első olvasásra talán egyszerűnek tűnnek és mégis igen bonyolultak, összetettek. Példaként említeném az 5. számú esetet, melyben — nem is egyszerű helyzetben — a teljesítmény — értékelés — következmény problémája fonódik össze. Dönteni pillanatok alatt kell, ami bizony nem könnyű. Nyilván így a kérdésre válaszolni nehéz, hiszen elhamarkodott volna a körülmények és a tanulók ismerete nélkül. Sokszor előfordul, hogy éppen az egyén ismeretében néha nem a leghelyesebben döntünk —

az egyén érdekében. Talán kívánatos volna a hazai esetek elemzése kapcsán valamivel bővebb bemutatást adni, amely az egyénre és a körülményekre is engedne következtetni (például a 4. sz. eset). (A szituációkat a cikk írója a „Nacsalnaja skola” c. lapból fordította.)

Az új kezdeményezést, mint pályakezdő fiatal nevelő, azért üdvözlöm és fogadom örömmel, mert nagymértékben segít a mindennapi gyakorlatban.

Kétségtelen tény, hogy a főiskolán nevelés-elméletből és pszichológiából igen sok hasznos elméleti ismerettel gazdagodtunk, viszont a legnehezebb ezen elméleti tételek alkalmazása a gyakorlatban éppen a felvetődő konkrét esetek kapcsán. Hasonló helyzetek megbeszélésére több okból nem is nyílhatott lehetőség, hiszen a szituációkat az élet, a mindennapos iskolai gyakorlat adja. Érdeklődve várom idősebb, tapasztaltabb kollegák állásfoglalását, megoldását, új helyzetek felvetését a tanulás, a jó eljárások átvételének, elsajátításának igényével.

Függ Tiborné

általános iskolai tanár,
Hódmezővásárhely